

IMPLICAREA BISERICII GRECO-CATOLICE ÎN SUSȚINEREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI CONFESIONAL DIN DIECEZA GHERLA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

CĂLIN SABOU, MIHAELA SABOU

Sfârșitul secolului XVII va aduce cu sine importante mutații, mai ales în plan spiritual, care vor declanșa o serie de aspecte ce vor influența atât viața politică, economică, socială dar mai ales culturală a românilor din Transilvania. Este momentul genezei unei noi confesiuni, cea greco-catolică. Deși declararea unirii s-a petrecut la 10 iunie 1697, nașterea acestei biserici s-a concretizat pe deplin la 4 septembrie 1700, în cadrul Sinodului de la Alba-Iulia la care au participat "54 de protopopi și 1563 de preoți"¹.

Anterior acestui an, în 1699 o primă diplomă leopoldină recunoștea clerului unit aceleași drepturi și privilegii cu cele ale clerului catolic. În completarea celei dintâi a fost emisă o nouă diplomă leopoldină în 1701 prin care se admitea ca preoții uniți să fie eliberați de servituțile iobăgești, să fie înnoștrați și să aibă acces la școlile catolice, iar populația care adera la această nouă confesiune nu mai era considerată tolerată. Deși presiunile națiunii privilegiate a determinat ca prevederile celei de-a doua diplome leopoldine să nu fie aplicate, totuși biserica greco-catolică s-a putut bucura de o oarecare autonomie care i-a permis libertatea de a se implica activ în lupta românilor pentru emancipare.

Se poate astfel afirma, fără teama de a greși că acest moment, deși a slăbit considerabil poziția ortodoxismului în Transilvania, a contribuit la susținerea luptei naționale a românilor care în următoarea perioadă va începe să se manifeste din ce în ce mai pregnant.

Ținând seama de faptul că Biserica Ortodoxă prin statutul său de biserică tolerată n-ar fi putut să susțină în aceeași măsură lupta românilor pentru emancipare, rolul bisericii greco-catolice este cu atât mai important în perioada istorică imediat următoare apariției acesteia.

¹ Constantin Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie*, București, 1998, f. 507.

Implicarea Bisericii Ortodoxe române, în cadrul acțiunilor întreprinse pentru susținerea luptei de emancipare națională și culturală a românilor se menține în limita posibilităților oferite de statutul său de biserică tolerată. Contribuția ei în această direcție alături de Biserica Greco-Catolică fiind evidentă și demonstrată în perioada istorică următoare.

Principala preocupare a Bisericii Greco-Catolice a fost formarea unei elite românești prin intermediul unei educații temeinice de inspirație occidentală, în speță germană realizată prin dezvoltarea învățământului local în limba română și inițierea unor programe pentru acordarea de burse în străinătate pentru elevii merituosi. Este o perioadă, în care apar un număr destul de mare de școli confesionale cu limba de predare exclusiv română. Este un paradox dacă luăm în considerare strategia politică a Statului Maghiar în ceia ce privește maghiarizarea populației românești din Transilvania acelor vremuri. Autoritățile de la Budapesta, cel puțin la început au avut o viziune pragmatică încurajând chiar, la un moment dat, acest tip de învățământ tocmai pentru că scutea statul de cheltuieli suplimentare, știut fiind faptul că aceste școli confesionale se bazau exclusiv pe cheltuiela comunităților de care aparțineau.

Urmărind această direcție și profitând de contextul favorabil *"Noi românii am adoptat școli confesionale pentru că biserica se bucura de autonomie...și astfel sub egida bisericii speram ca școala să poată munci în senzul aspirațiilor noastre naționale..."*². Pentru un învățământ de calitate, cea mai mare preocupare a capilor bisericii din Dieceza Gherla a fost problema localurilor de școală pentru construirea și modernizarea cărora s-a militat cu insistență așa cum reiese dintr-o circulară datată 1859 prin care se transmitea aproape imperativ mesajul privind ridicarea de noi școli *"Ridicați școale pentru învățarea pruncilor voștri. Că lauda poporului sunt școalele"*³.

Cu toate acestea, așa cum reiese din rapoartele anuale înaintate către Dieceză *"În tractele Surducului, Șomcutei, Nireșului,...Eriului... sunt mai puține școli, prin urmare respectivii protopopi vor lucra... ca să se rădice case școlare și unde dară comunele bisericesti sunt laolaltă osebitu cele vecine și pucinu populate căci cu împreunate poate că cu multu mai ușoru vor fi în stare și întreține școala..."*⁴.

Atenția nu era însă îndreptată numai asupra construirii de școli ci și modernizării celor existente în așa fel încât să corespundă din punct de vedere calitativ urmărindu-se astfel îmbunătățirea sistemului de învățare. Astfel s-a acordat o atenție sporită construirii de clase luminoase și încăpătoare care să poată asigura eficacitatea procesului de învățare. Documentele surprind pe larg aceste aspecte, grăitoare în acest sens fiind circulara semnată de episcopul Ioan Vancea din 1866 prin care impunea ca acolo *"...unde casele școlare nu corespund scopului pentru că au prea mici ferești și*

² Ioan Ardeleanu Senior, *Istoria Învățământului Românesc din Sălaj*, în revista școala Noastră, nr. 9, anul XII, f. 426.

³ Direcția Județeană Sălaj a Arhivelor Naționale, *Colecția Ioan Ardeleanu Senior*, dos. 186, f. 4.

⁴ *Ibidem*, f. 1.

suntu întunecoase sau suntu prea mici încâtu nu încapu toți școlarii, sau suntu cufundatu în pământu...să se repare și peste totu să se adapteze așia câtu acele să corespundă scopului în deplinu ci de cumva nu se va putea altu cumu să se zidească de nou..."⁵.

Învățământul reprezenta în conștiința românilor luminați pârghia cea mai eficientă spre ridicarea românilor ca națiune cu scopul de a-și putea susține identitatea și locul pe care îl ocupau de fapt.

Din această perspectivă a fost inițiat un program de atragere a copiilor spre școală, convingându-i pe părinți, uneori pe cale amiabilă alteori cu amenințări – de regulă de natură pecuniară – pentru a accepta ca fiecare dintre copii cu vârstă școlară să poată urma într-un fel sau altul o formă de învățământ. Pentru a fi mai convingători parohii fiecărei comunități aveau obligația ca într-o ședință publică să-i citească pe toți copii de vârstă școlară care trebuiau să frecventeze cursurile. "*...El trebuia să îi citească pre toți care suntu abili de școală den matricola botezaților de la 6 până la 12 ani în fața poporului spunându că aceștia au datoria de a cerca școala și aceasta va începe într-u totu anu în primu novembrie și va ține până la începutu lu iuliu*"⁶.

Procesul de învățământ era periclitat de starea pauperă a majorității familiilor de români, aceasta fiind una dintre cauzele principale pentru care copiii acestora nu aveau posibilitatea frecventării cursurilor. Pentru încurajarea frecvenței mai marii bisericii, admitând existența unei astfel de probleme, au luat hotărârea de a iniția o serie de colecte anuale destinate copiilor cu rezultate bune pentru a-i motiva să-și continue studiile. Ca să nu existe suspiciuni, modul administrării acestor fonduri era adus la cunoștința publicului larg, manifestându-se astfel o transparentă totală, în așa fel încât să se încurajeze în continuare colectarea acestora.

Ambiția Bisericii Greco-Catolice nu se oprește însă aici, se conștientizează din ce în ce mai mult necesitatea trimiterii tinerilor capabili la studii în străinătate în vederea formării unor categorii de intelectuali capabili să inducă metamorfoze, fiind astfel veritabili lideri pregătiți pentru inerentele schimbări sociale, economice și culturale din Transilvania. Documentele reflectă clar aceste aspecte, relevantă în acest sens fiind o circulară cu numărul 1896/1861 dată de episcopul Ioan Alexi în care se precizează că: "*Cei mai mulți părinți nu pot lăsa averi și moșii pământești prunciloru sei ci să năzuiască a-i purta la școală. Însă mulți tineri suntu care abe învață două trei școli și suntu siliți a le părăsi pentru că părinții loru suntu săraci și nu au cu ce-i susține....*

Câți tineri suntu care au învățat șase, șapte școli? Însă mai încolo nu pot învăția pentru că părinții loru și-au cheltuitu toată averea...și nu pot ajuta mai multu. Câți tineri au talente frumoase și purtare bună, care dacă și-au găta școalele toate, s-au face bărbați harnici și folositori pentru toată națiunea noastră...tinerii noștri trebuie

⁵ *Ibidem*, f. 22.

⁶ *Ibidem*, f. 15.

să învețe la Universități în orașe mari, la Lyceu și la Academii ca se avem doctori de medicină. Nu numai la preoți avem multu lipsă ci mai mare lipsă avem la unii ca acești bărbați învățați...Deci cine nu vede că suntem a ajuta pre tinerii școlari lipsiți, ca să poată găta școalele și ajunge scopulu loru...

Această colectă s-o faceți în totu anu în lunile de toamnă și suma culeasă s-o trimite-ți aici pre la Crăciunu ca în decursul anului școlariu să se poată împărți tineriloru studenți bravi, sârguitori în învățiatu și cu purtare bună. Vă încredințăm că nu vom face nici una deosebire între fii Diecezei noastre ci vom împărți ajutoru celor mai lipsiți și buni și împărțirea ajutorului vom face cunoscutu publicu"⁷.

Pentru a monitoriza activitatea din școlile aflate în subordine, responsabilii Diecezei Gherla au cerut să se trimită aici o serie de rapoarte anuale obligatorii din care să reiasă numărul populației de vârstă școlară: câte fete, câți băieți și care era situația frecvenței. Astfel, trimiterea acestor rapoarte a fost adusă la cunoștința preoților din parohiile aparținătoare Diecezei Gherla printr-un comunicat din 21 august 1860; *"lubiților într-u Cristos frați și fii, de vreme ce din cauză că unii dintre frațiile voastre seau nu au trimisu relațiunea anuală despre starea școalelor districtuale...sau de au trimisu nu o face după formulare, asemenea nu sunt trimise clasificarea tinerimii școlare, prin urmare prin a introduce una uniformitate se-au aflare neapăratu de a vă trimite aici inclusă una tabelă despre starea școalelor elementare și altele despre clasificarea tinerimii, din obectele prepusse firește toate în limba maternă română"⁸.*

Un exemplu în acest sens este raportul înaintat de parohia greco-catolică Sărăuad din cercul Tășnad către Dieceza Gherla în 1861, în care se dau relații despre existența sau nu a unui local de școală, anul când s-a construit aceasta, cine este învățător, numărul total al populației, dacă există alte confesiuni decât cea greco-catolică care sunt acestea, care este numărul total al populației de altă confesiune și dacă au biserici. Astfel din raport reiese că școala din această localitate a început să se construiască chiar în 1861, exista un număr de 108 copii de vârstă școlară dintre care 66 erau băieți iar 42 erau fete, învățător fiind parohul satului Ioan Galianu. Din punct de vedere confesional existau dintr-un număr total de *"1414 locuitori, 1026 greco-catolici, 336 helveți, 18 reformați, 12 evrei și 28 alte confesiuni"⁹.*

Iată deci o radiografie amănunțită a realităților existente în parohiile aparținătoare Diecezei Gherla, pe baza căreia se avea permanent o privire de ansamblu asupra aspectelor cele mai variate din comunitățile respective. Aceste rapoarte se constituie în veritabile recensăminte, ele cuprinzând date referitoare la tot spectrul demografic al fiecărei parohii în parte.

Pentru coordonarea procesului educațional capii Diecezei Gherla au hotărât responsabilități la fiecare nivel, în acest proces managerial fiind implicați protopopii,

⁷ *Ibidem*, f. 9.

⁸ *Ibidem*, f. 4.

⁹ *Ibidem*, f. 10.

parohii și docenții fiecare având trasate cu strictețe propriile competențe. În această ordine de idei protopopii erau numiți drept controlori ai actului școlar, obligați să vegheze la bunul mers al activităților în școli așa cum reiese dintru-un document din 1863: "Activitatea oficiului protopopescu în privința școaleloru din Tractul seu este arătată la investițiamentul și disciplina morală câtu și la referințele esterne a școaleloru populare prin urmare e datoriu să aibă osebită băgare de seamă asupra parohului ca directoru localu asupra învețatorului, asupra comuneloru"¹⁰.

La rândul său parohul avea atribuții de director de școală, el putea fi "învețatoriu a religiunei în școală" și era "imediatu superioriu docentului seuu ca directoriu școalei"¹¹.

În ceea ce-i privește pe învățători, se făceau eforturi susținute pentru a-i atrage în școlile confesionale pe cei mai bine pregătiți, în așa fel încât să se asigure calitatea procesului de învățare. Astfel protopopul Vasile Pop din Santău avea să afirme în această direcție: "Domniloru ca școalele să se poată ținea în ordinulu celu bun ca să poată străbate cu eficacitate în inimile poporului spre a lu familiariza cu școalele ca să se poată pruncii îndulci și să capete impulsu și dorul de a frecventa școalele avemu cu toții lipsa docenților bine calificați, blânzi, inteligenți..."¹².

Pentru a atrage astfel de cadre didactice s-a luat hotărârea de a li se construi acestora locuințe și să li se ofere salarii mai mari în funcție de localitățile unde profesau, salariul fiind direct proporțional cu mărimea localității respective. În această ordine de idei se hotărâște ca "...și în cele mai mici comune să fie baremu 120 fl... În comunele mai mari și mai avute până la 300 seuu 400 fl. pe anu"¹³.

Instrucțiunea în aceste școli se pare că se făcea pe baza a două structuri: instrucțiunea cotidiană care ținea șase ani¹⁴, și instrucțiunea școlastică repertorie care era de trei ani¹⁵. Dintre obiectele de învățământ amintim religia, citirea și scrierea, calcularea din cap, fizica și istoria naturală, geografia și istoria patriei dar și economia, grădinăritul și gimnastica¹⁶.

În concluzie se pare că în contextul socio-politic din perioada pusă în discuție, școlile confesionale au reprezentat soluția optimă pentru cultivarea învățământului în limba română, în condițiile în care Biserica Greco-Catolică se bucura de o anume autonomie care i-a permis să militeze în acest sens. Din această cauză s-a luptat, uneori incisiv chiar, pentru susținerea învățământului confesional în dauna celui comunal, de stat care ar fi susținut învățământul în limba maghiară. Aceasta ar fi lovit

¹⁰ *Ibidem*, f. 14.

¹¹ *Ibidem*, f. 15.

¹² *Ibidem*, f. 17.

¹³ *Ibidem*, f. 26.

¹⁴ Ioan Ardeleanu Senior, *Istoria Învățământului Românesc din Sălaj*, în revista școala Noastră, nr. 9, anul XII, 1935, f. 427.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Direcția Județeană Sălaj a Arhivelor Naționale, *Colecția Ioan Ardeleanu Senior*, dos. 186, f. 37.

frontal eforturile Bisericii Greco-Catolice de a fi promovat și protejat limba română ca liant între sprijinirea culturii în limba română și interesele naționale. În această ordine de idei Vasile Popu protopop în Tractul Santău cerea imperativ comunității să susțină învățământul confesional *"În privința caracterului confesional în școlile noastre populare orice greutăți ați întâmpina veți milita pentru școlile confesionale și nici decătu comunale"*¹⁷.

La o privire obiectivă se poate presupune, că școlile confesionale românești nu puteau oferi o educație la cel mai înalt nivel, acestora lipsindu-le baza materială corespunzătoare, manualele de studiu și cadrele didactice bine instruite, aceasta pentru că statul neimplicându-se financiar în susținerea acestui tip de școli respectiv confesionale, singura lor sursă de finanțare era comunitatea.

Aceste școli au însă meritul de a fi implementat mentalului colectiv necesitatea de a-și trimite copiii la școli, de asemenea au făcut eforturi pentru a trimite la studii în străinătate pe elevii merituoși făcând astfel posibilă formarea unei elite românești pregătită să facă față schimbărilor politico-socio-culturale cerute de istorie la un moment dat.

CONSIDERATIONS CONCERNING THE ROLE OF THE GREEK-CATHOLICS CHURCH IN THE CONFESSIONAL EDUCATION SUPPORT FROM THE BISHOPIC OF GHERLA IN THE XIX CENTURY

(Summary)

This study has tried to bring out a few important aspects regarding the confessional education from Transylvania in the XIX century.

In the XIX century confessional education faced a large development. The Greek-Catholic Church of Sălaj would support this kind of schools and do the best to keep the confessional character of the Romanian schools although after the 1868 the Hungarian authorities tried to replace the confessional schools with state schools.

Our study capitalizes some original archive documents which manage to prove us as well as possible the important role of this schools for the social, political and spiritual evolution from Transylvania in that time.

¹⁷ *Ibidem*, f. 16.